

UROCZYSTOŚĆ PRZEKAZANIA OBRĄCZKI ŚLUBNEJ NALEŻĄCEJ DO BYŁEGO WIĘŹNIA NIEMIECKICH OBOZÓW KONCENTRACYJNYCH AUSCHWITZ I NEUENGAMME, WARSZAWA, 2 LIPCA 2020 R.

W dniu 2 lipca 2020 r. w sali konferencyjnej Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie odbyło się uroczyste przekazanie obrączki ślubnej należącej do Szczepana Brzozowskiego – byłego więźnia niemieckich obozów koncentracyjnych Auschwitz i Neuengamme. Niezwykłą pamiątkę rodzinną wręczyli Bartłomiejowi Brzozowskiemu, prawnukowi ofiary niemieckiego totalitaryzmu, zastępca prezesa IPN dr Mateusz Szytyma i dyrektor Archiwum IPN Marzena Kruk.

Wspomniane wydarzenie było rezultatem kwerendy przeprowadzonej przez Centrum Informacji o Ofiarach II Wojny Światowej Archiwum IPN przy współpracy z Arolsen Archives – Międzynarodowym Centrum Prześladowań Nazistowskich, które prowadzi projekt #StolenMemory, mający na celu zwrócenie rodzinom pamiątek po ofiarach niemieckich represji.

W posiadaniu archiwum w Niemczech znajduje się prawie 3000 rzeczy osobistych byłych więźniów obozów koncentracyjnych, m.in.: zegarki kieszonkowe i na rękę, pierścionki, portfele, zdjęcia rodzinne oraz przedmioty codziennego użytku. Należały one do więźniów z ponad 30 krajów, w tym również z Polski. Przedmioty te zostały odebrane więźniom w chwili ich przybycia do obozu. Część rzeczy została ujęta w ewidencji obozowej jako tzw. Effekten i była oznaczona oraz przechowywana w specjalnych kopertach. Mienie osobiste Żydów, Romów, sowieckich jeńców wojennych oraz osób zamordowanych w komorach gazowych SS rabowało i wykorzystywało do własnych celów¹.

Większość przechowywanych przedmiotów w Arolsen Archives pochodzi z KL Neuengamme. W miarę zbliżania się aliantów komendant obozu nakazał usunąć z jego terenu odzież więźniów i rzeczy do nich należące, w tym również te, które zostały zdeponowane. Później Brytyjczycy ukryte Effekten znaleźli w Lunden w Szlezwiku-Holsztynie. W zachowanej kolekcji znajduje się również mienie osobiste z obozów w Bergen-Belsen i Dachau, jednak w znacznie mniejszej ilości².

Historia zwrotu przedmiotów zaczyna się już w 1945 r., gdy biura poszukiwawcze w Niemczech próbowały oddawać odnalezione rzeczy osobiste. W 1963 r. archiwum Arolsen Archives, znane wówczas jako International Tracing Service, przejęło od biur pozostałe po więźniach przedmioty i postanowiło kontynuować ich zwracanie. Niski budżet przeznaczony na realizację tego celu oraz sytuacja polityczna na świecie, m.in. utrudniona komunikacja z rodzinami mieszkającymi w strefie wpływów komunistycznych, nie sprzyjały jednak prowadzeniu akcji³.

¹ Zob. #StolenMemory. Broszura informacyjna, https://arolsenarchives.org/content/uploads/stolen-memory_broschuere_polnisch_deutsch_rz_lowres.pdf (dostęp 28 VIII 2020 r.).

² Zob. #StolenMemory, <https://stolenmemory.org/en/story/effects/> (dostęp 28 VIII 2020 r.).

³ Zob. #StolenMemory: wystawa i kampania, <https://arolsen-archives.org/pl/nauka-uczestnictwo/wystawy-i-kampanie/stolenmemory/> (dostęp 28 VIII 2020 r.).

Momentem przełomowym był rok 2015, gdy Arolsen Archives opublikowało w nowym cyfrowym archiwum zdjęcia rzeczy osobistych. Siła środków masowego przekazu okazała się bardzo skuteczna i liczba zwróconych przedmiotów znacznie wówczas wzrosła. W 2016 r. archiwum w Niemczech dzięki zainicjowaniu nowej kampanii #StolenMemory zintensyfikowało poszukiwania rodzin ofiar. Do realizacji projektu zgłosiło się wiele instytucji oraz wolontariuszy z różnych krajów. Pomocą służy także Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, które ścisłą współpracę z Arolsen Archives nawiązało już w 2007 r.⁴

Po 85 latach od zakończenia II wojny światowej do Centrum Informacji o Ofiarach II Wojny Światowej wpłynęło zapytanie od Dariusza Brzozowskiego dotyczące jego dziadka Szczepana Brzozowskiego, a dokładnie – ustalenia jego losów. Wyniki kwerendy okazały się zaskakujące, ponieważ w trakcie poszukiwań odnaleziono informacje o obrączce znajdującej się w zasobie Arolsen Archives. Archiwum IPN niezwłocznie podjęło decyzję o sprowadzeniu do Polski pamiątki z Niemiec.

**Szczepan Brzozowski (1904–1945),
ofiara zbrodni niemieckich.
Fot. Katarzyna Adamów**

Szczepan Brzozowski urodził się w 1904 r. Mieszkał z żoną Antoniną i dwójką synów we wsi Sobki, pow. Bełchatów. W czasie wojny zaangażował się w działalność konspiracyjną, za co 4 marca 1943 r. został osadzony w KL Auschwitz. Według relacji najbliższych udało mu się uciec z obozu i wrócić w rodzinne strony. Na wolności nie przebywał jednak długo, ponieważ został ponownie aresztowany przez niemiecką policję i przetransportowany do KL Neuengamme, gdzie otrzymał numer obozowy 23096. Po wojnie nie powrócił już do domu. Prawdopodobnie zginął podczas ataku na niemieckie statki „Cap Arcona” i „Thielbek”.

W połowie kwietnia 1945 r. władze niemieckie, aby zatuszować ślady swoich zbrodni, rozpoczęły ewakuację obozu w Neuengamme. Więźniów postanowiono umieścić na statkach „Cap Arcona”, „Thielbek” i „Athen”, które planowano następnie zatopić. Okręty były zacumowane na redzie w Zatoce Lubeckiej.

Więźniów w tragicznych warunkach zamknięto w kajutach i ładowniach, bez światła i dostępu do świeżego powietrza, pożywienia oraz wody. Dnia 3 maja 1945 r. dowództwo wojsk alianckich wystosowało komunikat radiowy, który wzywał wszystkie jednostki morskie pływające pod banderą III Rzeszy do natychmiastowego zawinięcia do portu. W razie niewykonania polecenia groziło im zatopienie. Tylko kapitan S/S „Athen” zastosował się do radiowego polecenia władz angielskich i wpłynął do portu

⁴ Zob. #StolenMemory: wystawa i kampania, <https://arolsen-archives.org/pl/nauka-uczestnictwo/wystawy-i-kampanie/stolenmemory/> (dostęp 28 VIII 2020 r.).

Neustadt „Cap Arcona” i „Thielbek” zostały zbombardowane przez brytyjskie lotnictwo. Osoby, które ocalały i próbowały dopłynąć do brzegu, Niemcy rozstrzelali na miejscu. Kres egzekucji położyli żołnierze brytyjskiego patrolu. W tym tragicznym dniu zginęło ponad 7000 więźniów, wśród nich także Szczepan Brzozowski⁵.

Uroczystość przekazania obrączki rodzinie byłego więźnia obozów koncentracyjnych poprowadziła dyrektor Archiwum IPN Marzena Kruk, która zaapelowała, aby osoby zainteresowane losami swoich bliskich zgłaszali się do Centrum Informacji o Ofiarach II Wojny Światowej. Pamiątkę i kopię dokumentów odnalezionych w zasobie archiwalnym Bartłomiejowi Brzozowskiemu wręczył zastępca prezesa IPN dr Mateusz Szpytma. Przypomniawszy jednocześnie, że Instytut Pamięci Narodowej dysponuje największymi bazami w Polsce dotyczącymi ofiar II wojny światowej, oraz dodał: „Oddając tak osobistą pamiątkę, wypeł-

Prowadząca uroczystość przekazania obrączki ślubnej dyrektor Archiwum IPN Marzena Kruk, Warszawa, 2 VII 2020 r. Fot. Katarzyna Adamów

niamy też misję Instytutu i zamykamy pewien etap nieścisłości historycznej, co działo się ze Szczepanem Brzozowskim. Chcemy, aby jak najwięcej ofiar totalitaryzmów przestało być anonimowymi”. Głos zabrał również prawnuk Szczepana Brzozowskiego – Bartłomiej, który podkreślił, że „jest to historia nie tylko niewyjaśniona i tragiczna. Przez dziesięciolecia nie wiedzieliśmy, co się z nim stało. Cieszę się, że rodzina i ja mogliśmy poznać dalszą część tej historii i otrzymać te pamiątki, obrączkę po pradziadku. Ta historia i praca wykonana przez archiwum dowodzi, jak ważną instytucją jest Instytut Pamięci Narodowej i dlaczego takie instytucje i ich praca są Polsce potrzebne”.

Przekazaniu obrączki towarzyszyła wystawa archiwaliów z okresu II wojny światowej przechowywanych w zasobie Archiwum IPN. Miała ona m.in. na celu ukazanie istoty kampanii #StolenMemory. Zaprezentowano materiały dotyczące losów Szczepana Brzozowskiego, źródła zgromadzone przez byłą Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich, w tym oryginalny spis imienny ofiar zatonięcia statków „Cap Arcona” i „Thielbek”, sporządzony przez byłych więźniów KL Neuengamme, a także dokumentację związaną z ucieczkami więźniów z KL Auschwitz wytworzoną przez Tajną Policję Państwową w Ciechanowie–Płocku (Geheime Staatspolizei, Staatspolizeistelle Zichenau–Schröttersburg). Duże zainteresowanie wzbudził również pasiak więźnia Jeana

⁵ J. Kosiński, *Niemieckie obozy koncentracyjne i ich filie*, Stephanskirchen 1999, s. 583–585.

Zastępca prezesa IPN dr Mateusz Szpytma w trakcie przekazywania obrączki ślubnej Szczepana Brzozowskiego jego prawnukowi Bartłomiejowi Brzozowskiemu, Warszawa, 2 VII 2020 r. Fot. Katarzyna Adamów

Pugeta oraz oryginalna ewidencja więźniów KL Dachau – kacetu, którego regulaminy i restrykcyjny system zarządzania, wdrożony przez komendanta Theodora Eicka, stały się wzorem organizacyjnym dla innych niemieckich obozów koncentracyjnych. Należy podkreślić, że uroczystość przekazania obrączki cieszyła się dużym zainteresowaniem zarówno telewizji, jak i prasy.

Mimo upływu kilkadziesiąt lat od zakończenia II wojny światowej do Centrum Informacji o Ofiarach II Wojny Światowej wciąż wpływa wiele zapytań, a dzięki zgromadzonemu zasobowi i elektronicznym bazom danych udaje się wypełnić wiele białych plam. Uroczystość z 2 lipca 2020 r. jest również dowodem na to, że Archiwum IPN zajmuje się nie tylko przechowywaniem archiwaliów i przeprowadzaniem kwerend, lecz także przywracaniem pamięci o ofiarach represji niemieckich i sowieckich.

Iwona Śliwowska

ORCID: 0000-0003-1718-8030